

Samen werken aan het landschap

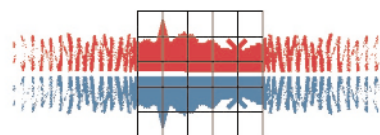
Vorbereiden en uitvoeren van een gebieds- natuurplan door een Agrarische Natuur Vereniging

R. Joldersma
J.A. Guldemon
N. Oerlemans
H. Kloen
F. van Langevelde (Alterra)
J. Reus (Duinboeren)

Met medewerking van J. van Veldhuizen (DLV Adviesgroep),
A. van Paassen (Landschapsbeheer Nederland) en H. Dijkstra (Alterra)

DLV Adviesgroep nv

Landschapsbeheer Nederland

Inhoud

Inleiding	
Stappenplan	
Fase 1 Animo	1
Fase 2 Start	5
Fase 3 Inventarisatie	9
Fase 4 Planvorming en afsluiten contract	13
Fase 5 Uitvoering	17
Fase 6 Evaluatie	19
Bijlage 1 Werkvormen en checklists	21
Fase 1 Checklist bijeenkomst met bewoners en grondeigenaren in het gebied	21
Checklist bijeenkomst werkgroep	22
Fase 2 Checklist beleidsanalyse	23
Checklist bijeenkomst verkrijgen fiat van de achterban	24
Fase 3 Checklist huidige en potentiële natuur- en landschapswaarden	25
Checklist inventarisatie wensen en streefbeelden van actoren	26
Checklist aanbod natuur- en landschapsbeheer door ANV	27
Fase 4 Checklist opstellen gebiedsnatuurplan	28
Aandachtspunten voor formuleren collectieve en individuele doelen	29
Checklist activiteiten gebiedsnatuurplan	29
Bijlage 2 Toelichting op checklist natuur- en landschapswaarden in het agrarisch gebied	31
Bronnen	37

Inleiding

Bron: Alterra, 2000

Rust, ruimte en recreatie. Voor de helft van de Nederlanders is het bieden van rust, ruimte en recreatie de belangrijkste functie van het platteland. Volgens een NIPO enquête uit 2001 is tweederde van de Nederlanders bereid extra te betalen voor Nederlands voedsel wanneer dat bijdraagt aan een mooi landschap. Zij vinden dat de overheid boeren ook geld moet geven voor het beheer van het landschap.

Meer dan 100 agrarische natuurverenigingen (ANV) werken samen met boeren en burgers aan het beheer van het landschap. ANVs staan dichtbij de praktijk van landbouw en natuur. Vanuit die positie kunnen ANVs als intermediair fungeren tussen overheden, gebruikers en bewoners van de landelijk gebied om het gesprek op gang te brengen hoe de landelijke ruimte optimaal vorm te geven en dit te vertalen naar praktische plannen op bedrijfs- en gebiedsniveau.

Waarom een gebiedsnatuurplan maken?

Waarom zou een agrarische natuurvereniging zich inzetten voor het opstellen van een gebiedsnatuurplan of daarin meedenken? Het ontwikkelen van een gebiedsnatuurplan kan onderdeel zijn van het opstellen van een landschaps(ontwikkelings)plan dat de meeste gemeenten moeten maken. Hierin wordt verwoord welk streeflandschap wenselijk is, hoe dat is te realiseren en welke middelen daarvoor kunnen worden ingezet. Als agrariërs kan het nuttig zijn om bij deze planontwikkeling betrokken te zijn, want het gaat letterlijk om de achtertuin. Ook de gemeente heeft baat bij een groep betrokken agrariërs die mee wil denken over inhoud en uitvoering van het landschapsbeleid.

Daarnaast is er veel ruimtelijk beleid dat consequenties heeft en kansen biedt voor het landelijk gebied. Denk aan het regionale beleid van provincies (reconstructie, Subsidie Gebiedsgericht Beleid, gebiedscommissies) of van de rijksoverheid zoals herinrichting en het toekomstige landschapsbeleid (nationale en provinciale landschappen), dat in de zogenaamde Proeftuinen wordt uitgetest. Daarmee komt in ieder geval extra geld beschikbaar voor landschapsbeheer.

Soms is het nuttig om een alternatief te presenteren voor plannen voor grondaankoop door de overheid of terreinbeheerders ten behoeve van natuurdoeleinden. Versterking van bestaande natuurelementen kan mogelijk meer natuurwaarde opleveren dan nieuwe aanleg. Ook komen soms compensatiegelden beschikbaar vanwege de aanleg van wegen, bedrijfsterreinen of woonwijken.

Het financiële perspectief dat het plan kan bieden zal een belangrijke factor zijn om al dan niet een gebiedsplan op te stellen. Welke landelijke, provinciale of gemeentelijke mogelijkheden zijn er voor financiering van het landschap en welke extra mogelijkheden kunnen worden aangeboord?

Ten slotte neemt een agrarische natuurvereniging de toekomst in eigen hand wanneer ze actief meedenkt over de wenselijke ontwikkeling van het landschap en de rol die agrariërs daarin zouden willen en kunnen spelen.

Voor wie?

Dit document is bedoeld als handreiking voor ANVs bij het opstellen, uitvoeren en evalueren van een gebiedsnatuurplan. Voor een individuele agrariër is dit een station te ver, maar wanneer de ANV ondersteuning heeft van een coördinator of een andere betaalde of vrijwillige kracht is deze handreiking goed te gebruiken. Uitgaande van een stappenplan, worden per fase doelen en een aantal mogelijke werkwijzen aangegeven.

Elke ANV zal op haar eigen wijze het proces vormgeven, aangezien elke situatie uniek is, met specifieke kansen en problemen. Sommige fases kunnen snel doorlopen worden of misschien zelfs worden overgeslagen als de informatie al aanwezig is. Naar schatting kan het hele proces zo'n anderhalf jaar duren, waarbij er in het begin met name sprake is van 'inweektijd' om het idee te doen postvatten bij verschillende betrokkenen. De meeste (vergader)tijd is waarschijnlijk nodig in de fase van inventarisatie, waar de wensen en mogelijkheden van de verschillende partijen aan bod komen. Het idee van de handreiking is om een overzicht te bieden en suggesties te doen voor werkvormen. Een flexibel gebruik afgestemd op de specifieke situatie biedt de meeste kans op succes.

Stappenplan

Fase 1

- Stap 1.1
- Stap 1.2

Animo

- Verkenning van de situatie
- Animo bepalen

Fase 2

- Stap 2.1
- Stap 2.2
- Stap 2.3
- Stap 2.4
- Stap 2.5

Start

- Bijeenkomst werkgroep
- Beleidsanalyse
- Verkrijgen fiat van de achterban
- Ondersteuning zoeken
- Projectplan

Fase 3

- Stap 3.1
- Stap 3.2
- Stap 3.3

Inventarisatie

- Inventarisatie huidige en potentiële natuur- en landschapswaarden
- Inventarisatie wensen en streefbeelden van actoren
- Inventarisatie aanbod van de ANV

Fase 4

- Stap 4.1
- Stap 4.2
- Stap 4.3

Planvorming en afsluiten contract

- Doelen gebiedsnatuurplan
- Formuleren van activiteiten
- Gebiedsnatuurplan en afsluiten (gebieds)contract

Fase 5

- Stap 5.1
- Stap 5.2

Uitvoering

- Opstellen bedrijfsnatuurplannen
- Uitvoering bedrijfsnatuurplannen

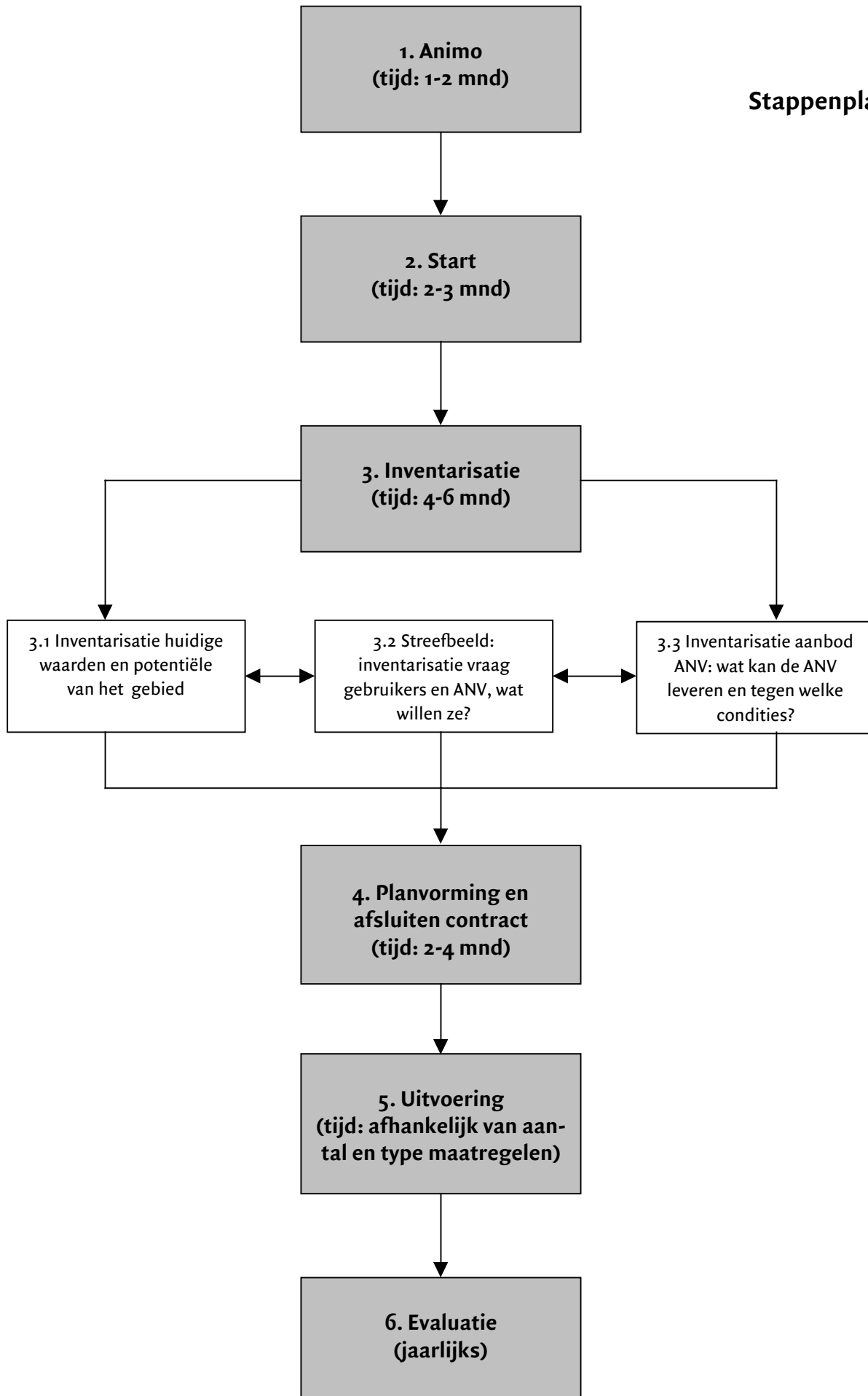
Fase 6

- Stap 6.1
- Stap 6.2
- Stap 6.3

Evaluatie

- Monitoring
- Evaluatie
- Nazorg

Stappenplan

Fase 1 Animo

Bron: Alterra, 2000

Fase 1 Animo: doel en mijlpaal

Doel

- Globaal verkennen van de bestuurlijke mogelijkheden en beperkingen voor het maken van een gebiedsnatuurplan voor een bepaald gebied
- Bepalen van de animo van ANV leden en bewoners (m.n. grondgebruikers) om zich in te willen zetten voor het maken van een gebiedsnatuurplan

Werkvorm opties

- Globale verkenning van plannen van bestuurlijke actoren (nota's, gesprekken)
- Bijeenkomst met bewoners, grondgebruikers en overige geïnteresseerden (zie bijlage)
- Overzicht maken (tabelvorm) van actoren die mogelijk belang hebben bij het plan, en de voor- en nadelen of bedreigingen en kansen van een dergelijk plan voor elke actor

Mijlpalen

- Bestuurlijke mogelijkheden voor gebiedsnatuurplan
- Animo voor het ontwikkelen van een gebiedsnatuurplan
- Eventuele vorming van een werkgroep

Voordat een Agrarische Natuurvereniging (ANV) aan de slag kan gaan met het opstellen van een gebiedsnatuurplan, zal er voldoende animo bij de leden van de ANV, de bewoners en grondeigenaren in het gebied moeten zijn om tijd en energie te steken in het maken van een dergelijk plan. Ook zal duidelijk gemaakt moeten worden wat de status is van het plan.

Stap 1.1 Verkenning van de situatie

Er moet globaal duidelijk zijn wat de bestaande plannen zijn ten aanzien van het gebied (rijksoverheid, provincie, gemeente): wat willen beleidsmakers? Hoe kijken de bewoners en grondeigenaren in het gebied daar tegenaan? Wat zijn de harde randvoorwaarden? Wat zijn de voor- en nadelen van een gebiedsnatuurplan voor bewoners en grondeigenaren in het gebied? Wat zal het opleveren: wie zal erbij winnen en wie zal erbij verliezen? Welke partijen of organisaties hebben belang bij een gebiedsnaatuurplan of moeten daarbij betrokken worden (b.v. 'beheerders' en 'gebruikers' van de beoogde natuur). Hoe zijn deze partijen te mobiliseren? Wat waren succes- en faalfactoren van voorgaande planvormingsprocessen en samenwerkingsverbanden, en hoe kunnen die het animo van de bewoners en gebruikers beïnvloeden? Welke ervaringen zijn elders opgedaan met een gebiedsnaatuurplan, en wat waren daarbij de successen en knelpunten? Deze vragen kunnen aan de orde komen in een verkenning van de situatie.

Het is zinvol om bij de gemeente te informeren of een gebiedsnaatuurplan past bij het gemeentelijke beleid (b.v. landschapsonwikkelingsplan) en dan samen met de gemeente op te trekken.

Planologische schaduwwerking?

Vaak bestaat de angst dat nieuw aan te leggen natuurelementen ertoe leiden dat de toekomstige bedrijfsvoering aan beperkingen onderhevig zal zijn. Daarom is het goed om met de gemeente hierover afspraken te maken. De gemeente Etten-Leur heeft in haar eigen gemeentelijke landschapsregeling dan ook opgenomen dat “nieuwe natuur vrije natuur” is, d.w.z. dat dit bedrijfsontwikkeling niet in de weg staat. In de gemeente De Marne heeft de gemeenteraad zich vergelijkbaar uitgesproken over landschapselementen die hersteld worden. Wel worden afspraken gemaakt over het langdurig in stand houden en beheren van deze landschapselementen.

Stap 1.2 Animo bepalen

Het informeren en enthousiasmeren van leden, bewoners en grondeigenaren in het gebied kan plaatsvinden door middel van een informatiebijeenkomst. Tijdens deze bijeenkomst wordt het animo gepeild voor het ontwikkelen van een dergelijk gebiedsnaatuurplan. Hier is het nodig om duidelijk te maken wat voor belang verschillende sleutelactoren hebben bij het plan, en wat de mogelijke voor- en nadelen kunnen zijn. Zonder welke sleutelactoren is het onmogelijk het plan uit te werken?

Eventueel kan na de bijeenkomst een werkgroep worden gevormd om als gesprekspartner op te treden voor de achterban en om het proces voor het maken van een gebiedsnaatuurplan in gang te zetten.

→ **Checklist bijeenkomst in bijlage 1 (p. 21).**

De Duinboeren: wat is het animo?

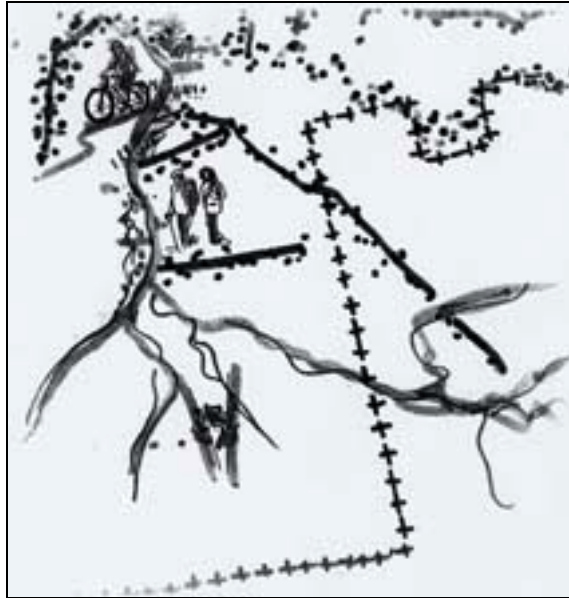
De gemeente Tilburg wil een ecologische verbindingzone aanleggen in het gebied De Brand – Moleneind. Tilburg wil deze zone realiseren door grond aan te kopen en in te richten. Het Overlegplatform Duinboeren – een samenwerkingsverband van boeren rond de Loonse en Drunense Duinen - heeft de gemeente voorgesteld om te onderzoeken of deze verbindingzone ook valt te realiseren door middel van agrarisch natuur- en landschapsbeheer.

Om de belangstelling bij boeren en grondeigenaren te peilen hebben de Duinboeren alle inwoners in het gebied uitgenodigd voor een informatiebijeenkomst. Er waren ruim 25 belangstellenden aanwezig. Na een inleidende video over de mogelijkheden van agrarisch natuur- en landschapsbeheer en een uitleg over het doel van de avond was er veel ruimte voor discussie. Er kwamen zowel positieve punten naar voren, als veel vragen en twijfels. Als pluspunten werden genoemd: het verbeteren van het imago van de landbouw, versterking van landschapswaarde en natuur, extra inkomstenbron voor boeren en erkenning van de boer als landschapsbeheerder. Veel twijfels waren er nog over de hoogte van de vergoeding, de garanties die de gemeente Tilburg kan geven en de invloed op MINAS en mestafzet. Verdere twijfels betroffen planologische schaduwwerking - “Als ik natuur ga aanleggen op mijn bedrijf, mag ik mijn bedrijf straks niet meer verder ontwikkelen” -, de gevolgen als de regelgeving tussentijds weer wijzigt en de negatieve effecten op de bedrijfsvoering (minder opbrengst door schaduw van b.v. een houtwal). De avond werd afgesloten met de vorming van een werkgroep van inwoners uit het gebied (voornamelijk agrariërs) om de belangstelling onder boeren te peilen en het overleg met de gemeente Tilburg te voeren.

Fase 2 Start

Bron: Alterra , 2000

Fase 2 Start: doel en mijlpaal

Doel

- Preciseren van beleidsvoornemens en -plannen t.a.v. het gebied en de gevolgen daarvan voor de bewoners van het gebied
- Vaststellen van de voor- en nadelen en de status van een gebiedsnatuurplan
- Verkrijgen van standpunt van de achterban t.a.v. verdere uitwerking van het plan

Werkvorm opties

- Bijeenkomst werkgroep (zie bijlage)
- Beleidsanalyse (zie bijlage)
- Enquête onder bewoners (schriftelijk, telefonisch, individuele bezoeken grondgebruikers)
- Wandeling door het gebied
- Bijeenkomst werkgroep met achterban (zie bijlage)
- Informeren via brieven en/of persbericht

Mijlpaal

- Gedetailleerd overzicht van plannen t.a.v. het gebied en voor- en nadelen en consequenties van een mogelijk gebiedsnatuurplan
- Besluit van achterban om wel/niet in te stemmen met het maken van een gebiedsplan
- Projectplan (2-4 pagina's)

In deze fase neemt de werkgroep of het bestuur van de ANV het voortouw en maakt op meer gedetailleerde wijze een overzicht van de beleidsvoornemens- en plannen voor het gebied. Dit wordt aan de achterban voorgelegd om hun mening te peilen betreffende de verdere uitwerking van het plan.

Stap 2.1 Bijeenkomst werkgroep

Een werkgroep of een aantal direct betrokkenen (ANV, aantal bewoners uit het gebied) kunnen voorbereidend werk doen om meer achtergrondinformatie te verzamelen en die in overzichtelijke vorm voor te leggen aan de achterban voor het verkrijgen van een fiat.

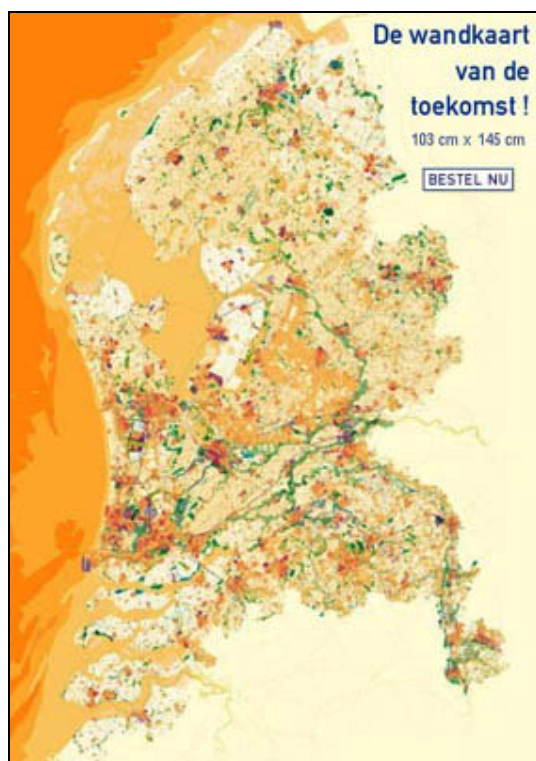
→ **Checklist bijeenkomst werkgroep in bijlage 1 (p. 22).**

Stap 2.2 Beleidsanalyse

Tijdens de animo peiling (fase 1) zijn mogelijk voor en tegens van een gebiedsnaatuurplan naar voren gekomen en zijn er vragen gesteld over de plannen van de overheid of bezwaren naar voren gebracht. Een meer gedetailleerde analyse kan daarom nodig zijn, b.v. van het beleid van de overheid, natuur- en milieuorganisaties en terreinbeherende instanties t.a.v. natuur, ruimtelijke ordening, landbouw en recreatie. Er kunnen conflicterende belangen zijn, zoals grondclaims voor woningbouw, bedrijventerreinen, landbouw of recreatie. In steeds meer gebieden wordt gewerkt aan geïntegreerde plannen voor het platteland, veelal op regionaal niveau, en nota's hierover bieden belangrijke informatie. Informatie over plannen kan ook worden verkregen via De Nieuwe Kaart van Nederland (www.nieuwekaart.nl, zie kader).

Belangrijke informatiebronnen zijn wethouders en ambtenaren van gemeenten en provincies (bestemmingsplannen, streek-, structuur- en ontwikkelingsplannen). De vraag is in welke mate een gebiedsnaatuurplan aan de verschillende beleidsdoelen kan voldoen.

→ **Checklist beleidsanalyse in bijlage 1 (p. 23).**

De nieuwe kaart van Nederland is een landsdekkende inventarisatie van nieuwe plannen en projecten voor wonen, werken, infrastructuur en natuur. Een initiatief van Stichting de Nieuwe Kaart van Nederland.

Kijk op www.nieuwekaart.nl voor meer informatie en probeer het uit!

Bron: Stichting de Nieuwe kaart van Nederland 2000-2002

Stap 2.3 Verkrĳgen fiat achterban

De leden van de ANV en eventueel andere geïnteresseerden die de ANV bij het opstellen van een plan wil betrekken (b.v. IVN, vogelwerkgroep, dorpsraden, faunabeheerseenheid), krijgen informatie over de plannen t.a.v. het gebied. Zij krijgen inzicht in de mate waarin een door een ANV opgesteld gebiedsnatuurplan een alternatief kan zijn voor bestaande plannen of past binnen het huidige beleid (aansluiting bij of onderdeel van gemeentelijk landschapontwikkelingsplan). Op basis van deze informatie besluit de achterban van de agrarische natuurvereniging om al of niet aan de ontwikkeling en de uitvoering van het gebiedsnatuurplan mee te werken. Indien niet de hele achterban enthousiast is over het plan, kan met een verlaagd ambitieniveau begonnen worden met hen die wel geïnteresseerd zijn. Dit kan inhouden dat het doel wordt aangepast (b.v. een kleiner gebied of met minder geïnteresseerden) of dat men doorgaat in een lagere versnelling. Ook kunnen andere opties worden verkend. Mogelijk zullen anderen na tijd en beraad zich alsnog aansluiten.

→ **Checklist bijeenkomst verkrijgen fiat van de achterban in bijlage 1 (p. 24).**

De Duinboeren: alternatieve oplossing

Het Overlegplatform Duinboeren heeft een werkgroep gevormd van boeren en inwoners uit het gebied De Brand – Moleneind die gaat bespreken wat de mogelijkheden zijn voor het maken van gebiedsnatuurplan. Dit plan moet een alternatief vormen voor een ecologische verbindingszone die de gemeente Tilburg wil realiseren. Uit een bijeenkomst van de werkgroep blijkt dat de vragen en twijfels bij de betrokken boeren overheersen. Twee jonge boeren zien vooral de planologische schaduwwerking als het belangrijkste probleem. Om te weten wat de andere grondgebruikers willen, voert een medewerker van de Duinboeren keukentafelgesprekken met de meest betrokken grondeigenaren. Hieruit komt duidelijk naar voren dat deze niet warm lopen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Óf ze willen hun bedrijf verder ontwikkelen in de richting van primaire landbouwproductie, óf ze willen het bedrijf op korte of middellange termijn beëindigen. De laatste categorie grondeigenaren is eventueel wel bereid om grond aan de gemeente Tilburg te verkopen. De consequentie is dat het Overlegplatform Duinboeren in overleg met de werkgroep de koers van het project verlegt. In plaats van het realiseren van een ecologische verbindingszone door middel van agrarisch natuur- en landschapsbeheer, proberen de Duinboeren de zone te realiseren door middel van kavelruil. De gemeente Tilburg is bereid om vrijkomende grond te kopen en deze vervolgens te ruilen met aanliggende eigenaren, zodat een aansluitende zone kan worden gerealiseerd en tegelijkertijd de verkaveling van de betrokken boeren kan worden verbeterd. Deze uitkomst wordt teruggekoppeld met de inwoners van het gebied.

Stap 2.4 Ondersteuning zoeken

Het is goed mogelijk dat leden van een ANV onderling verschillen van mening betreffende de verdere uitwerking van het gebiedsnatuurplan. Ook zal het plan vaak niet-leden betreffen. Het kan daarom zinvol zijn om een onafhankelijke derde partij uit te nodigen om het proces te begeleiden. Daarnaast kan hulp nodig zijn van derden (b.v. van adviesbureaus, onderzoeksinstellingen) bij het maken van een inventarisatie, een plan van aanpak en/of de uitvoering. De ondersteuning, b.v. door de coördinator of een medewerker van de ANV, kan ook voldoende zijn om de ANV te begeleiden.

Van belang is ook om aansluiting te zoeken bij andere planprocessen in het gebied (b.v. van een gebieds- of reconstructiecommissie) en via die ingang mogelijkheden voor afstemming en ondersteuning te onderzoeken.

Bron: Overlegplatform Duinboeren

Het gebied waarin het Overlegplatform Duinboeren de mogelijkheden voor een ecologische verbindingszone verkent.

Het fijn horizontaal gearceerde gebied in het midden van de kaart is de voorgestelde verbindingszone.

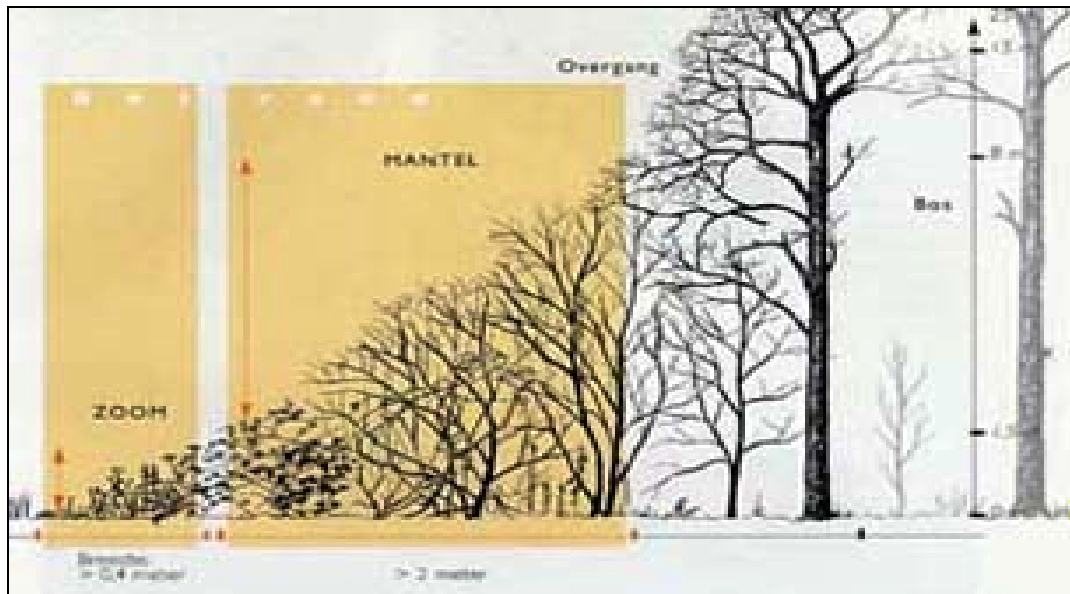
Stap 2.5 Projectplan

De uitkomsten van de discussies kunnen worden verwoord in een projectplan. Hierin wordt ook aangegeven welke activiteiten de ANV zelf kan ondernemen en bij welke stappen ze hulp nodig heeft en van wie. De inhoudsopgave van het projectplan bestaat uit:

- Aanleiding voor het plan
- Achtergrondinformatie, doel en visie
- Activiteiten voor opstellen gebiedsnatuurplan
- Financiering

Dit document (2-4 pagina's) kan toegestuurd worden naar de betrokkenen en kan als ondersteunend document dienen bij financieringsaanvragen, b.v. bij Programma Beheer (LASER), reconstructiecommissies, provincies en/of gemeenten.

Fase 3 Inventarisatie

Bron: Stortelder et al., 1999

Fase 3: Inventarisatie: doel en mijlpaal

Doel

1. In kaart brengen van huidige waarden en potenties voor agrarisch natuurbeheer
2. Visualiseren van streefbeelden van de verschillende actoren, hun overeenkomsten en verschillen
3. Inventariseren van mogelijke diensten voor natuur- en landschapsbeheer die agrariërs en bewoners in het buitengebied kunnen en willen leveren

Werkvorm opties (tussen haakjes voor welk doel)

- Analyse van literatuur met beschrijvingen van natuur- en landschapswaarden of inbreng van kennis door iemand die goed op de hoogte is van natuur in de streek (b.v. landschapsbeheer, IVN)
- (1) Veldcheck van natuurwaarden en potenties, bij voorkeur met natuurkenner
- (1, 2) Wandelen/ fietsen door het gebied
- (2) Individuele of groeps gesprekken met actoren, met gebruik van kaarten van het gebied waarop men wensen aangeeft; inventariseren wat men over heeft voor het verwezenlijken van de wensen en wat men van andere actoren verwacht
- (2) Korte sketches: twee personen die elkaar na 10 jaar toevallig ontmoeten en met elkaar bespreken hoe het gebied er dan uitziet. Dit helpt om wat los te komen van de huidige situatie en om (f)actoren in kaart te brengen die een positieve of negatieve invloed kunnen hebben op de realisatie van het toekomstbeeld
- (2) Wensen op kaartjes zetten en dan clusteren naar thema: natuur, recreatie, landbouw, water. Wensen vertalen in kansen en kosten van realisatie

- (2) Analyseren van streefbeelden, in kaart brengen van overeenkomsten en verschillen, completeren van kaarten met mogelijk aanvullende informatie vanuit verschillende actoren
- (3) Inventariseren van het aanbod voor natuur- en landschapsbeheer vanuit de agrariërs
- (2,3) Tijdelijke werkgroep per thema of deelgebied om vraag en aanbod verder uit te werken, en eventueel alternatieve scenario's
- (1,2,3) Afrondende bijeenkomst

Mijlpaal

- Kaart met actuele natuurwaarden en potenties voor natuurbeheer
- Kaart met overzicht van wensen en streefbeelden van verschillende actoren
- Kaart met aanbodkant van agrariërs en andere bewoners in het buitengebied
- Gecombineerde kaart waarin aanbod en vraag worden weergegeven, met mogelijkheden, knelpunten en lacunes

Voor het ontwikkelen van het gebiedsnatuurplan worden de wensen van bewoners en gebruikers in kaart gebracht (zogenaamde streefbeelden of vraag), de mogelijkheden voor natuur- en landschap (wat is mogelijk) en wat agrariërs en andere bewoners in het buitengebied kunnen doen op het gebied van natuur- en landschapsbeheer (aanbod).

Het beste is om eerst de potenties voor natuur- en landschap vast te stellen. Dat is namelijk een vast gegeven. Daarna kunnen de wensen van bewoners en gebruikers worden vastgesteld, waarbij agrariërs en andere grondeigenaren ook hun inbreng hebben. Dit levert een streefbeeld op. Tenslotte kunnen agrariërs en anderen in het gebied aangeven welke vormen van natuur- en landschap zij kunnen 'leveren', waarbij zij de wensen van de vraagkant en de potenties van het gebied meenemen. Belangrijk is de uitwisseling van informatie en het bevorderen van wederzijds begrip tussen de verschillende partijen in het gebied om tot een gezamenlijk streefbeeld te komen. Later kan dit uitgroeien tot samenwerking van verschillende partijen.

In deze fase is gebruik van kaarten en/of inzet van expertise op het gebied van geografische informatie systemen (GIS) aan te bevelen om plannen van de overheden, wensen van bewoners en gebruikers en huidige en potentiële natuur- en landschappelijke waarden van het gebied visueel weer te geven. Dit vergemakkelijkt de vergelijking en het ontwikkelen van eventuele alternatieve scenario's. Het gebruik van GIS is afhankelijk van de beschikbare expertise en financiële mogelijkheden. Indien GIS niet voor handen is kan ook heel goed met gebiedskaarten (b.v. 1:25.000), stiften en stickers gewerkt worden. Gebiedskaarten kunnen via de DLG, gemeente of provincie worden verkregen.

Stap 3.1. Inventarisatie huidige natuur- en landschapswaarden en potenties

Om specifieke doelen voor het gebied te kunnen formuleren, worden de potenties voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer globaal verkend. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan de cultuurhistorische, aardkundige en belevingswaarden van het agrarisch landschap. Deze inventarisatie kan gedaan worden door de ANV, indien nodig met hulp van expertise van buitenaf (b.v. Landschapsbeheer, lokale natuurgroep).

- **Checklist inventarisatie van natuur- en landschapswaarden in bijlage 1 (p. 25).**
Een meer gedetailleerde uitwerking is te vinden in bijlage 2 (p. 31).

Stap 3.2 Inventariseren wensen en streefbeelden van actoren

Diverse actoren worden gevraagd hun wensen en streefbeelden voor natuur en landschap kenbaar te maken. Zij kunnen dit schriftelijk en/of op kaarten van het gebied aangeven. Op de kaart wordt duidelijk wat hun streefbeelden zijn, b.v. "Hoe ziet het gebied er over 10 jaar uit als we deze wensen gaan verwezenlijken?" Bij het formuleren van wensen voor natuur en landschap moet wel rekening gehouden worden met de (ecologische) mogelijkheden van het gebied (stap 3.1). Ook is het wenselijk aan te sluiten bij het streekeigen karakter en de cultuurhistorie van het gebied.

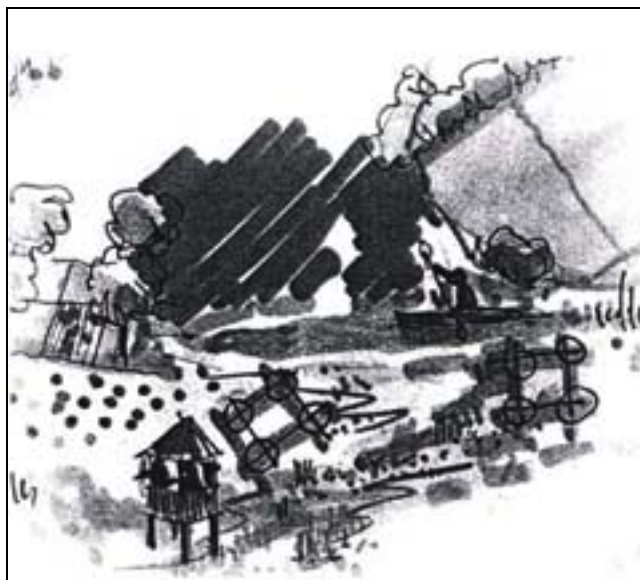
Streefbeelden van verschillende actoren kunnen elkaar overlappen of gedeeltelijk met elkaar in strijd zijn. Bespreek waar ze overeenkomen, elkaar versterken of tegenstrijdig zijn, om zo tot een gezamenlijk beeld te komen. Bij de discussies over streefbeelden dient ook rekening te worden gehouden met beleidsmatige aspecten: voor welke periode kan een plan gemaakt worden (10-15 jaar), wat zijn de bestuurlijke procedures, heeft de gemeente een landschapsontwikkelingsplan en wanneer gaat ze dat plan actualiseren? Vervolgens wordt besproken wat men ervoor over heeft om dit streefbeeld te verwezenlijken in termen van geld, inzet of anderszins.

→ **Checklist inventarisatie wensen en streefbeelden van actoren in bijlage 1 (p. 26).**

Stap 3.3 Inventarisatie aanbod van de ANV

Op basis van de potenties van het gebied (stap 3.1) en het streefbeeld (stap 3.2) kan het aanbod van diensten door de ANV bepaald worden, en welke ondersteuning en vergoeding ze hiervoor vragen. Het aanbod van de ANV wordt bepaald door wat de individuele leden als mogelijkheden zien voor de ontwikkeling van natuur en landschap op hun bedrijf en wat andere betrokkenen kunnen aanbieden (inzet van vrijwilligers bij onderhoud, e.d.).

→ **Checklist aanbod natuur- en landschapsbeheer door de ANV in bijlage 1 (p. 27).**

Bron: Alterra, 2000

Fase 4 Planvorming en afsluiten contract_____

Bron: Groene Hart Cultuurlandschappen

Fase 4 Plan van aanpak: doel en mijlpaal

Doel

- Formuleren van een gebiedsnatuur- en landschapsplan met een gedetailleerd activiteitenplan, op basis van het streefbeeld en aanbod van de ANV
- Eventueel contract sluiten over financiering van het gebiedsnatuurplan

Werkwijze

- Presentatie van verschillende kaarten
- Uitleg en toelichting bij verschillen door relevante actoren
- Discussie in kleine groepjes voor inventariseren van opties om oplossingen te vinden voor verschillen in streefbeelden van verschillende actoren en voor afstemming vraag en aanbod

Mijlpaal

- Gebiedsnatuur- en landschapsplan
- Financieringsplan of contract voor de uitvoering van het gebiedsnatuurplan

Stap 4.1 Doelen gebiedsnatuurplan

Op basis van het streefbeeld en het aanbod van de ANV worden de doelen voor het gebiedsnatuurplan geformuleerd. Door de doelen uit het projectplan (stap 2,5) te vergelijken met de ideeën en wensen van de betrokkenen, de huidige natuur- en landschapswaarden en de potenties ontstaat een beeld van:

- Afstand tussen wens en werkelijkheid: dit moet vertaald worden in realiseerbare doelen voor natuur- en landschapsbeheer
- Kansen en bedreigingen voor het behalen van de doelen
- Bestuurlijke inbedding van de planvorming (procedures, marge van handelen)

Nadat alle kaarten voor het gebied verkregen zijn kan begonnen worden met het opstellen van het gebiedsplan. De werkgroep kan als geheel of in deelgroepen (integraal of thematisch) hieraan werken. Door de verschillende kaarten zoveel mogelijk samen te voegen en naast elkaar te hangen vormt zich een overzicht van de huidige situatie, de plannen en de knelpunten. Ook kunnen hierbij lijsten worden gehangen met randvoorwaarden en de te behalen doelen.

Bron: DLV Adviesgroep

De Wageningse Eng bestaat uit kleine landbouwpercelen, paardenweitjes van particulieren en volkstuinen. Doel was om een gezamenlijk plan op te stellen om natuur en landschap hier te versterken. Drie groepen van gebruikers en betrokkenen hebben ieder wensen en actiepunten voor het gebied opgesteld. Deze zijn gezamenlijk besproken en uitgewerkt in de kaart.

Voor een gebiedsplan zullen doelen op zowel gebiedsniveau als op bedrijfsniveau in onderlinge samenhang verder moeten worden uitgewerkt. De interesse en argumenten voor agrarisch natuurbeheer kunnen uiteenlopen tussen de leden van een ANV. Individuele belangstelling en ontwikkelingsperspectieven per bedrijf spelen een belangrijke rol. Ondernemers moeten nagaan welke kansen er voor hun bedrijf zijn gezien de natuurlijke gesteldheid, de beleidsontwikkelingen en ideeën en wensen die in de inventarisatie naar voren zijn gekomen. Bij de analyse is het belangrijk de diversiteit aan bedrijfstypen in het gebied mee te nemen, en niet alleen de meningen van de meest geïnteresseerden te laten doorklinken. De volgende stap is het samenvoegen van de verschillende kaarten met als resultante een kaart met de (uitvoerbare) gebiedsvisie.

Vragen die aan de orde komen om de doelen van het plan vast te stellen zijn:

- Welke oppervlakte, dichtheid of minimale omvang van welk landschapstype en biotoop wordt nagestreefd, eventueel gespecificeerd in deelgebieden? Het formuleren van doelen voor deelgebieden kan de flexibiliteit in de uitvoering vergroten.
- Welke samenhang is nodig tussen landschapstypen of biotopen (combinaties, maximale afstanden)?
- Welke ontsluiting of mate van toegankelijkheid is wenselijk voor de recreant?
- Welke landschapselementen moeten worden aangelegd en welk beheer is nodig?

Na afronding van alle bedrijfsnatuurplannen wordt een overzichtskaart van het gebied gemaakt en kan aan de hand daarvan vastgesteld worden welke landschapselementen nog ontbreken en toegevoegd zouden moeten worden.

→ **Checklist en aandachtspunten voor doelen gebiedsnatuurplan in bijlage 1 (p. 29).**

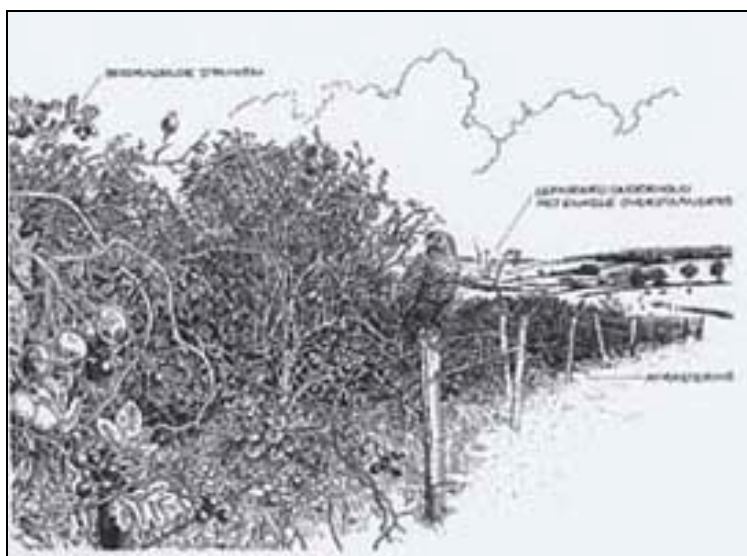
Stap 4.2 Formulering van activiteiten

Op basis van de doelen wordt een ontwerp gemaakt voor het gebied, met een specificatie van de maatregelen die genomen moeten worden om de vastgestelde doelen te realiseren. Hierbij moeten ook de onderhoudsactiviteiten worden meegenomen.

→ **Checklist activiteiten gebiedsnatuurplan in bijlage 1 (p. 29).**

Stap 4.3 Gebiedsnatuurplan en afsluiten (gebieds)contract

Doelen en activiteiten worden vertaald in een uitvoeringsplan met tijdsaanduiding. Belangrijke onderdelen, naast het inhoudelijke gedeelte zijn een begroting, financiering van het plan, advisering en begeleiding. Bij het opstellen van het plan is overleg nodig met regionale overheden zodat het plan voldoet aan de bestuurlijke voorwaarden, aansluit bij bestaande en toekomstige regelgeving en het voldoende basis vormt voor het afsluiten van een (gebieds)contract en individuele contracten op bedrijfsniveau. Met de gemeente kan afgesproken worden, indien wenselijk, dat nieuwe natuurelementen of in beheer zijnde groene elementen toekomstige bedrijfsontwikkeling niet in de weg zal staan (dus geen planologische schaduwwerking). Ook zullen garanties moeten worden ingebouwd over een duurzaam voortbestaan van de natuurelementen. De ANV kan optreden als formele contractpartner namens het gebied. Andere opties zijn ook mogelijk, b.v. via een Stichtingsvorm of via contracten met (groepen van) individuele leden.

Bron: Handboek Agrarisch Natuurbeheer

Fase 5 Uitvoering

Bron: Landschapsplan Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, 1998

Stap 5.1 Opstellen bedrijfsnatuurplannen

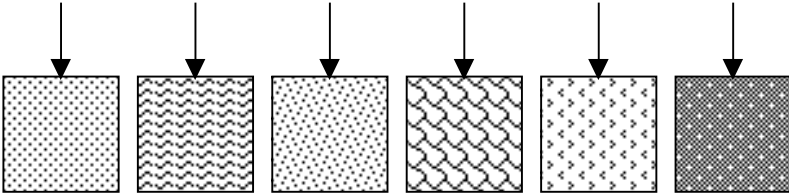
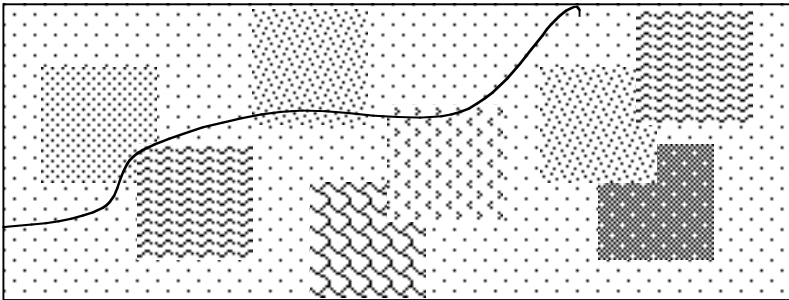
Maatregelen uit het gebiedsnatuurplan worden vertaald in individuele bedrijfs(natuur)plannen (zie "Een standaard voor een kort bedrijfsnatuurplan, Landschapsbeheer Nederland). Dit leidt tot adviezen voor aanleg en beheer van agrarische natuur op elk bedrijf en het versterken van cultuurhistorische waarden. Het bedrijfsnatuurplan heeft zowel bedrijfstechnische als financiële implicaties. Na toetsing van de individuele plannen aan het gebiedsnatuurplan, worden contracten afgesloten tussen de individuele ondernemer en de rechtspersoon die het contract uitvoert (ANV, Stichting, etc.).

Stap 5.2 Uitvoering bedrijfsnatuurplannen

Na afsluiting van de contracten worden de verschillende bedrijfsnatuurplannen uitgevoerd. Monitoring en evaluatie van de uitvoering van de plannen met toetsing aan het gebiedsnatuurplan dient regelmatig plaats te vinden, met mogelijkheid van bijsturing.

GEBIEDSNATUURPLAN

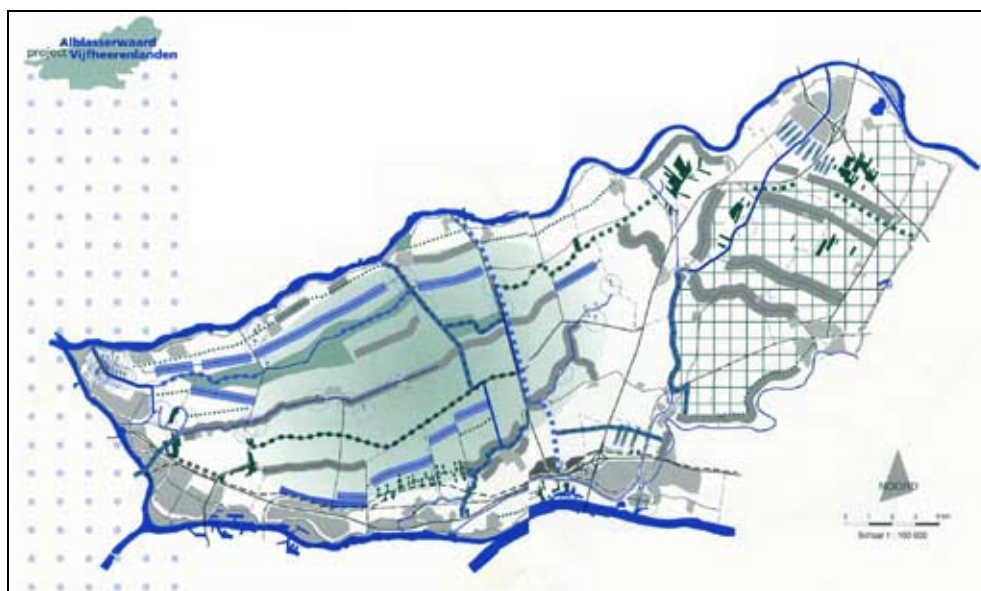

INDIVIDUELE BEDRIJFSNATUURPLANNEN

De samenhang tussen het gebiedsnatuurplan en de uitwerking in individuele bedrijfsnatuurplannen

Fase 6 Evaluatie

Bron: Landschapsplan Alblasterwaard-Vijfheerenlanden

Stap 6.1 Monitoring

Gedurende het hele proces is het noodzakelijk plannen en de uitvoering daarvan duidelijk vast te leggen (wie doet wat en wanneer met welke middelen), regelmatig de voortgang te bepalen en zo nodig maatregelen ter bijsturing te nemen.

Stap 6.2 Evaluatie

Voorafgaande aan de uitvoering van het gebiedsnatuurplan is het goed de beginsituatie vast te leggen door middel van een zogenaamde nulmeting. In relatie met de te stellen doelen moeten daarvoor de juiste indicatoren worden gedefinieerd, b.v. de kwaliteit en kwantiteit van landschapselementen (b.v. oppervlakte, type onderhoud, flora, fauna), aantal boeren in het gebied, percentage van inkomen dat boeren halen uit natuur- en landschapsbeheer, aantal recreanten, etc. Periodiek kan een evaluatie plaatsvinden (b.v. jaarlijks, elke 3 jaar), waarin ook de kosten en baten van het plan tegen elkaar worden afgewogen. De wijze van gegevensverzameling, -verwerking en -presentatie wordt vooraf gedefinieerd. Gegevens kunnen verzameld worden door de ANV, grondeigenaren en andere gebruikers van het gebied, zo nodig met hulp van externe expertise. De gegevens worden in gezamenlijke bijeenkomsten besproken. Indien de resultaten een afwijking geven t.o.v. de gestelde doelen zullen maatregelen genomen moeten worden.

Stap 6.3 Nazorg

Gedurende de verschillende fasen is het van belang om de verschillende betrokkenen te informeren over de stand van zaken en de plannen om de dynamiek in het proces gaande te houden. Dit kan onder andere door het publiceren van artikelen in lokale media, het uitgeven van een nieuwsbrief, het periodiek organiseren van fietstochten en excursies en/of het opzetten van een overlegplatform.

Landschapsplan Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

In 1996 is door de ondertekenaars van het convenant Alblasserwaard-Vijfheerenlanden afgesproken een landschapsplan op te stellen in wisselwerking met de bewoners.

Een extern bureau is gevraagd hierbij te assisteren.

Voor het landschapsplan zijn rondetafelgesprekken gevoerd met deskundigen uit de streek, ambtenaren, vertegenwoordigers van belangenorganisaties, etc. Ook zijn er advertenties geplaatst in huis-aan-huisbladen. Hierin werden mensen uit de streek opgeroepen om hun ideeën kenbaar te maken op een meegedrukte kaart (A2 formaat). Daarnaast zijn er streek-bijeenkomsten georganiseerd, heeft de historische vereniging een enquête gehouden onder haar leden en heeft de Agrarische Natuurvereniging Den Hâneker huiskamergesprekken gevoerd. Deelaspecten zijn verder in themagroepen uitgewerkt. In 1998 is het landschapsplan verschenen met daarin een korte geschiedenis van de streek, kwaliteiten en knelpunten, een profielschets voor de toekomst met een meer gedetailleerde uitwerking per thema, organisatievormen voor de uitvoering en financiering, en een bijlage met mogelijke projecten.

Om de resultaten te kunnen evalueren, heeft de Gebiedscommissie een nulmeting laten uitvoeren (peildatum 1 januari 1997) met kerngegevens voor de belangrijkste thema's. In een zgn. monitoring convenant (1998) wordt aangegeven wat de doelen zijn, de nulsituatie en wat er al gerealiseerd is (1997-1998). Zo wordt er voor de bedrijfsnatuurplannen aangegeven wat de planning is (b.v. aantal vierkante meters hakhoutbosjes en poelen, lengte aan houtkaden en hagen, aantal knotbomen).

Ook worden er doelstellingen geformuleerd t.a.v. aantal weidevogels in het gebied en het behoud en beheer van cultuurhistorische elementen. Over vijf jaar zal er een evaluatie plaatsvinden voor de verschillende thema's. Voor een aantal thema's worden tussentijdse of jaarlijkse evaluaties gepland, waarbij wordt aangegeven wie de gegevens zal verzamelen.

Bron: Landschapsplan Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, 1998; Monitoring Convenant Alblasserwaard-Vijfheerenlanden, 1998.

Bijlage 1 Werkvormen en checklists _____

Fase 1 Animo : Checklist bijeenkomst met bewoners en grondeigenaren in het gebied

---

Inhoud

- Informeren over doelen en plannen voor het gebied: beleidscontext, meerwaarde van een gebiedsnatuurplan
- Mening polsen over het gebiedsnatuurplan: kansen, eventuele bezwaren en vragen
- Voorstellen voor het vervolg (formeren werkgroep, vervolggesprekken, etc.)

Actoren

ANV, bewoners en grondeigenaren in het plangebied, contactpersoon gemeente, terreinbeheerders en overige relevante actoren (b.v. op het gebied van regelgeving, financiering)

Vorbereiding

- Persbericht in lokale bladen (datum en doel bijeenkomst en adres voor meer informatie)
- Uitnodigingsbrief naar de bewoners en grondeigenaren

Werkwijze

- Globale presentatie van het plan aan de hand van een gebiedskaart met daarin het plangebied, en indien voorhanden een kaart met lopende ontwikkelingen in het plangebied
- Inventariseren van positieve en negatieve punten en vragen van de deelnemers, plenair of in deelgroepen. Mogelijke methoden zijn: 1. Gebruik van verschillende kleuren post-its (positief, negatief, vraag), op elke post-it wordt een opmerking geschreven. 2. Ophangen van drie flappen (positief, negatief, vraag), plenair inventariseren of deelnemers wandelen langs de flappen en schrijven hun opmerkingen op. Eventueel kan men ook “discussiëren” op de flappen door
- opmerkingen te plaatsen (ok!, niet mee eens, want..)
- Clustering van informatie naar thema, en bespreken van vragen middels plenaire discussie of door panel met deskundigen (b.v. ervaringsdeskundigen, contactpersoon gemeente, ecoloog).
- Eventueel prioritering van thema's, b.v. door “stickeren” (elke deelnemer krijgt 2-3 stickers en plakt een sticker bij het thema wat hij/zij belangrijk vindt)
- Afspraken voor vervolgacties, b.v. vorming van een werkgroep d.m.v. schriftelijke aanmelding of handopsteking ter plekke, plannen van vervolggesprekken

Aanvullende opties

- Video ‘Agrarisch natuurbeheer’, waarin percepties van verschillende actoren aan bod komen
- Inbreng van ervaringen met gebiedsplannen elders (resultaten, knelpunten en oplossingen)
- Gebruik van stellingen voor discussie. Mogelijke methoden: 1. Panel geeft commentaar. 2. Gebruik van gekleurde kaartjes (b.v. groen=eens, rood=oneens, geel=geen mening). 3. Groep splits zich op in voor- en tegenstanders, elk geeft argumenten om andere partij te overtuigen, na 10-15 min kan men positie opnieuw bepalen
- Verwante organisaties (b.v. LTO) avond laten organiseren over natuurbeheer en gebiedsplannen
- Serie in de pers over ervaringen elders

Nazorg

- Verslag van de bijeenkomst sturen naar betrokkenen en vragen of men op de hoogte gehouden wil worden van de ontwikkelingen (per post, e-mail)
- Informeren van belangrijke actoren over de bijeenkomst (brief, persbericht, mondeling)

Fase 1 Start: Checklist bijeenkomst werkgroep

Inhoud

- Doel en werkwijze van de werkgroep (frequentie bijeenkomsten, verslag, interne taakverdeling, etc.)
- Checken van percepties en impressies n.a.v. de eerste bijeenkomst
- Verschaffen van feitelijke informatie: wat willen de beleidsmakers, wat staat er feitelijk in de plannen?
- Bepalen en vergelijken van vraag en aanbod van de gemeente, de agrariërs en mogelijke anderen
- Voorbereiding eventuele gesprekken met andere actoren (b.v. natuurbeheerders, LTO, ...)

Vorbereiding

- Checken van de samenstelling van de werkgroep: zijn er vertegenwoordigers van de belangrijkste grondgebruikers en anderen ('voor- en tegenstanders')? Eventueel uitbreiding van de werkgroep om de representativiteit van de groep belanghebbenden te waarborgen
- Verzamelen van relevante achtergrondinformatie zoals plannen van beleidsmakers en andere actoren, informatie over natuurbeheer, voorbeelden elders, etc.

Werkwijze

- Kennismakingsronde: waarom deelname aan de werkgroep, verwachtingen en eigen inbreng
- Doel en werkwijze van de werkgroep – doel van deze bijeenkomst
- Inventarisatie van percepties, geluiden gehoord sinds de eerste bijeenkomst. Mogelijke methoden: 1. Rondje waarin elk meldt wat hij/zij heeft gehoord, iemand noteert kernpunten op een flap. 2. Ieder schrijft op kaartjes (1 opmerking op kaartje), dan inventarisatie en clustering
- Presentatie en discussie van informatie t.a.v. bestaande plannen en opties betreffende het gebied
- Uitwerken in twee groepjes: globale vraag en aanbod van de beleidsmakers, vraag en aanbod van de agrariërs. Plenair vaststellen overeenkomsten en verschillen en vragen die nog open staan
- Inventarisatie vragen voor elke actor (kaartjes), bepalen werkwijze voor verkrijgen 'antwoorden'
- Afspraken

Andere opties

- Uitnodigen van een ANV die al ervaringen heeft met een gebiedsplan
- Wandelen/ fietsen door het gebied, tezamen met bewoners, grondeigenaren en andere actoren

Nazorg

- Kort bericht naar beleidsmakers en bewoners over doel, werkwijze en samenstelling van de werkgroep
  - Kort verslag voor leden van de werkgroep die hiermee hun achterban kunnen informeren
-

Fase 2 Start : Checklist beleidsanalyse

Aandachtspunten

- Welke vastgelegde bestemming heeft het gebied nationaal/ provinciaal/ gemeentelijk?
- Welke bestemming wordt op langere termijn voorzien nationaal/ provinciaal/ gemeentelijk?
- Welke natuur- en landschapsdoelen zijn er gedefinieerd voor het agrarisch gebied en de omringende natuurterreinen?
- Wie zijn en wie worden belangrijke gebruikers van het landelijk gebied?
- Welke stimulansen bieden overheden en organisaties voor natuur- en landschapsbeheer?
- Wat zijn de bestuurlijke randvoorwaarden en de uitgangspunten?
- Welke bestuurskundige en politieke aspecten en procedures verdienen de aandacht?

Relevante beleidsstukken

- Gemeentelijk bestemmingsplan/ landschaps(ontwikkelings)plan
  - Provinciaal streek- of omgevingsplan, en/of gebiedsnatuurplannen
  - Regionale plannen zoals reconstructie, landinrichting
  - Landbouwbeleid van provincie, evt. ook (regionale) landbouworganisatie
  - Beheersplannen van de beheerders van natuurterreinen
  - Nationaal beleid (Tweede Structuurschema Groene Ruimte, Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur)
  - Nota Belvédère, een beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting
-

Fase 2 Start : Checklist bijeenkomst verkrijgen fiat van de achterban

---

Inhoud

- Stand van zaken t.a.v. vraag en aanbod, voor- en nadelen verschillende opties
- Bespreken van argumenten van tegenstanders en twijfelaars in de achterban
- Opstellen doel van het project (ambitieniveau)
- Status van het gebiedsnatuurplan

Actoren

- ANV, grondgebruikers en bewoners van het gebied

Vorbereiding

- Uitnodigingsbrief voor bewoners (met b.v. kaart van het gebied)
- Overzicht maken van globale vraag en aanbod, resultaten van gesprekken met actoren

Werkwijze

- Presentatie stand van zaken door werkgroepleden: randvoorwaarden en uitgangspunten, resultaten van gesprekken met belangrijkste actoren, bestuurlijke en financiële mogelijkheden, voorgestelde aanpak en beoogde resultaten
- Meningspeiling van achterban: voor, tegen, weet niet (b.v. d.m.v. gekleurde kaartjes)
- Bespreking twijfels en vragen vanuit achterban
- Conclusies
- Indien fiat: verdere werkwijze en spelregels (in- en uitstappen, communicatie, besluitvorming)

Andere opties

- Bij uitnodiging achtergrondinformatie bijsluiten, b.v. folder agrarisch natuurbeheer, krantenartikel over ervaringen elders, etc.
- Ervaringsdeskundige uitnodigen uit ander gebied voor reactie op twijfelaars en tegenstanders
- Rolwisseling: b.v. een varkenshouder krijgt de rol van akkerbouwer of recreant en kijkt vanuit die rol naar het plan en naar de veehouderij; een ander probeert zich te verplaatsen in de rol van varkenshouder en vanuit die positie oplossingen te vinden voor knelpunten

Nazorg

- Verslag naar directe betrokkenen en persbericht naar lokale pers
  - Opsturen van projectplan (zie 2.4) of samenvatting naar belangrijkste actoren
-

Fase 3 Inventarisatie: Checklist huidige en potentiële natuur- en landschapswaarden

---

Huidige natuur- en landschapswaarden

- Aanwezigheid, ligging en lengte en oppervlakte van biotopen (erf, grasland, sloten en slootranden, poelen, houtwallen, etc.)
- Aanwezigheid van kenmerkende planten- en diersoorten aan de hand van een lijst met mogelijke soorten: welke vogels, zoogdieren, amfibieën en planten
- Aanwezige cultuurhistorische elementen
- Het huidige grondgebruik:
  - Hoofdgewassen met indicatie teeltintensiteit
  - Veedichtheid graasvee en concentraties hokdieren
  - Niet-agrarische gebruiksvormen

Potenties

- Waar zijn (hoge) potenties voor agrarisch natuurbeheer, op basis van kennis over de bodem en de waterhuishouding (gebruik bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000)?
- Waar zijn veel houtige (bosjes, houtwallen, singels), kruidachtige (oevers, bermen, extensief grasland) of natte (poelen, sloten, beken) natuurelementen in het agrarisch gebied aanwezig?
- Welke cultuurhistorische waarden en elementen in het gebied zijn het waard om te herstellen of verder te ontwikkelen (landschapspatronen, landschappelijke beplantingen, archeologische waarden, etc)?
- Waar bevinden zich de huidige natuurgebieden, van welk type (houtige, kruidachtige of natte)?
- Waar doen zich interessante combinaties voor van aansluitende ecologische verbindingen of van grote variatie van biotopen naast of door elkaar?
- Welke zeldzame, karakteristieke of aansprekende dieren- en plantensoorten komen in het gebied voor, of kwamen vroeger voor of zijn te verwachten op basis van de potenties?
- Wat zijn belangrijke knelpunten voor natuurontwikkeling (intensieve productie, wegen, bebouwing)?

Informatiebronnen

- Topografische kaart, bodemkaart, cultuurhistorische waardenkaart
- Handboek Agrarisch Natuurbeheer
- Handboek Natuurmonumenten en informatie van terreinbeherende instanties
- Verspreidingsatlassen flora en fauna
- Particuliere organisaties die gegevens verzamelen over voorkomen planten en dieren (b.v. SOVON, FLORON), lokale natuurorganisaties, provinciale organisaties
- Wandeling of fietstocht door het gebied om gegevens ter plekke te checken

---

Toelichting op de Checklist zie Bijlage 2.

Fase 3 Inventarisatie: Checklist inventarisatie wensen en streefbeelden van actoren

---

Inhoud

- Wensen en streefbeelden van de actoren (b.v. meer boomkijkers in het gebied, behoud agrarisch cultuurlandschap, meer ruige natuur, wandel- en fietspaden, etc.)
- Bepalen van overeenkomsten, verschillen en knelpunten

Mogelijke actoren

- Ambtenaren bij gemeente
- Waterschap
- Beheerders van natuurterreinen (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Provinciaal Landschap)
- Provinciale stichtingen Landschapsbeheer
- Regionale landbouworganisaties
- Dienst Landelijk Gebied
- Recreatieschap, Recron, vertegenwoordigers van individuele recreatieondernemers
- Wandel- fietsvereniging
- Overige belanghebbenden / geïnteresseerden

Vorbereiding

- Toezenden projectplan met kaart plangebied en uitleg van het doel

Werkwijze

- Individuele of groeps gesprekken (rondetafel- of huiskamergesprekken) met de verschillende actoren. Dit kan bij voorbeeld door een aantal verschillende categorieën actoren bij elkaar te brengen in kleine groepjes, of het per deelgebied te organiseren (geografische insteek) of per onderwerp (thematische insteek)
- Korte sketches waarin twee personen elkaar na 10 jaar ontmoeten en het gebied beschrijven hoe het er dan uitziet, en hoe dat zo gekomen is. Naar aanleiding van discussie belangrijkste punten vastleggen: elementen van de streefbeelden, actoren en factoren van belang bij de realisatie van streefbeelden
- Advertenties in huis-aan-huisbladen en andere media om bewoners/gebruikers op te roepen op een meegedrukte kaart (b.v. A2 formaat) ideeën aan te geven
- Vastleggen van de resultaten op gebiedskaarten m.b.v. symbolen en later eventueel te verwerken met de computer (GIS)

Opties

- Gebruiken Video 'Puzzelen met de ruimte' (NAJK, 1999) ter introductie

Nazorg

- Versturen verslag van gesprek
-

Fase 3 Inventarisatie: Checklist aanbod natuur- en landschapsbeheer door ANV

Inhoud

- Stand van zaken t.a.v. inventarisatie van (potentiële) natuurwaarden en wensen actoren
- Mogelijkheden en eisen van ANV leden

Mogelijke actoren

- Agrariërs en andere grondgebruikers
- Aanbieders van diensten (b.v. loonwerkers)
- Vrijwilligers natuur- en landschapsbeheer

Vorbereiding

- Overzicht maken van natuurwaarden en wensen van actoren, met gebruikmaking van kaarten. Zo mogelijk verschillende scenario's voorleggen

Werkwijze

- Individuele of groeps gesprekken met betreffende agrariërs en andere grondgebruikers: wat kunnen zij leveren en tegen welke voorwaarden?
- Bedrijfs- en gebiedsbezoek om mogelijkheden ter plekke te verkennen

Opties

- Open inschrijving voor het leveren van groene diensten

Nazorg

- Vastleggen van afspraken en betrokkenen hierover schriftelijk informeren
-

Fase 4 Planvorming: Checklist opstellen gebiedsnatuurplan

Inhoud

- Confrontatie huidige en potentiële natuur- en landschapswaarden, streefbeelden en mogelijkheden van actoren
- Opstellen gebiedsnatuurplan

Actoren

- Bewoners en grondgebruikers in het gebied, zonodig andere belangrijke actoren. Wensen van anderen zijn aangegeven op de kaarten of worden anderszins ingebracht op basis van informatie uit nota's, interviews, literatuur- en veldonderzoek

Werkwijze

- Presentatie van de verschillende kaarten, overeenkomsten en verschillen (met GIS of anders gewone kaarten gebruiken afhankelijk van de beschikbare middelen)
- Uitleg en toelichting bij verschillen door relevante actoren
- Discussie in kleine groepjes voor opties voor de verschillen. Dit kan in specialistische groepjes (b.v. akkerbouwers, recreatie) of gemengde groepjes
- Opties voorleggen aan een panel bestaande uit vertegenwoordiger van de grondgebruikers, ecooloog, vertegenwoordiger recreatie, vertegenwoordiger gemeente (ruimtelijke ordening en landbouw), politieke partij, eventuele anderen
- N.a.v. reacties panel en de zaal, 'puzzelen' met opties voor deelgebieden, onder begeleiding van een ecooloog en formuleren van globale doelen voor het plan
- In groepjes per deelgebied gebiedsopties checken aan individuele bedrijfsdoelen en mogelijkheden en inventariseren kansen en knelpunten
- Maken van afspraken voor vervolg en verder uitwerking van onderdelen indien nodig

Optie

- Checken van de kaart in het veld: elk groepje loopt een bepaalde route in het gebied, en bespreekt wensen, mogelijkheden en onmogelijkheden

Nazorg

- Versturen verslag
-

Fase 4 Planvorming: Aandachtspunten voor formuleren collectieve en individuele doelen

---

Aandachtspunten op gebiedsniveau

- Waar is meer intensief, waar meer extensief natuurbeheer wenselijk?
- Waar zijn kleine of lijnvormige natuurelementen, waar ook vlakvormige elementen?
- Welke samenhang in beleving en in ecologie is wenselijk?
- Wat zijn de gewenste biotooptypen en hun kenmerkende soortengroepen (graslanden met weidevogels, opgaande begroeiing met bijbehorende soorten)?
- Welke beheersvormen zijn denkbaar bij de genoemde natuurdoelen?
- Welke bedrijfstypen passen het best in dit streefbeeld, per deelgebied
- Welke kansen en beperkingen brengt dit met zich mee voor de verschillende bedrijfstypen?
- Welke mogelijkheden zijn er om beperkingen en knelpunten op te lossen?

Aandachtspunten voor verduidelijking wensen en keuzes op individueel niveau

- Kiest de agrariër voor hoofdfunctie voedselproductie of voor een combinatie met meerdere functies, zoals natuurbeheer, recreatie, boerderijwinkel, deeltijdboer? In welke mate is de ondernemer bereid natuurgericht beheer te voeren in de percelen zelf?
- Wat zijn mogelijkheden voor andere grondgebruikers en bewoners in het gebied om bij te dragen aan natuur- en landschapsbeheer?
- In welke mate kan/wil men zelf landschapsbeheer uitvoeren?
- Welke randvoorwaarden worden gesteld, b.v. oppervlakte dat met het bedrijfsnatuurplan gemoeid mag zijn (in ha of %), delen van het bedrijf die buiten beschouwing moeten blijven (huiskavel)?

Fase 4 Planvorming: Checklist activiteiten gebiedsnatuurplan

- Waar worden welke ecologische en recreatieve netwerken gepland?
  - Welke huidige elementen kunnen hiervan deel uitmaken?
  - Welke verbeteringen in huidige elementen zijn nodig?
  - Welke nieuwe elementen moeten aangelegd worden?
  - Welke beheersmaatregelen moeten worden genomen en welke afspraken liggen hieraan ten grondslag?
  - Wie moet wat gaan doen? Wanneer en hoe?
-

Bijlage 2 Toelichting op checklist natuur- en landschapswaarden in het agrarisch gebied

---

De checklist is bedoeld om de actuele en potentiële natuur- en landschapswaarden in een agrarisch gebied in kaart te brengen. De natuur- en landschapswaarde wordt bepaald door de elementen waaruit het landschap is opgebouwd: het soort elementen, de grootte, de variatie in elementen, de ruimtelijke ligging, het beheer ervan. Elk element heeft invloed op de kwaliteit, positief of negatief: dus niet alleen een bomenrij, maar ook het weiland, het erf of de fabriek ernaast. Met deze checklist kunt u een snelle inventarisatie maken van huidige natuur- en landschapswaarden, van plekken met een meer dan gemiddelde potenties voor versterking natuur- en landschapswaarden, en van plekken met belangrijke knelpunten. Hieronder volgt een uitleg hoe u deze gegevens eenvoudig op drie kaarten kunt aangeven, en hoe u deze kaarten kunt gebruiken voor het ontwerpen van het gebieds-natuurplan.

Benodigd materiaal:

- Als basiskaart kunt u het beste een topografische kaart schaal 1: 10.000 (bij oppervlakte tot ca. 5 km x 10 km; levert een kaart van 50 cm x 100 cm) of 1: 25.000 gebruiken. Op een zwart-wit kopie kunt u de actuele waarden intekenen. Zorg dat ook een zone van 1-2 km rondom het plangebied zichtbaar is op de kaart.
- Twee transparant vellen (of "calque") die u over de basiskaart heen kunt leggen, en waarop potentiële waarden, resp. de knelpunten worden aangegeven.
- Drie kleuren potloden.

Informatiebronnen:

- Topografische kaart (1: 25.000), bodemkaart (1: 50.000) en eventueel cultuurhistorische waardenkaart.
- Atlassen met verspreidingsgegevens van flora en fauna, met name de gegevens over de lokale flora en fauna (lokale vogelwerkgroep en dergelijke, provinciale/locale natuurorganisaties; www.natuurloket.nl, voor Rode lijstsoorten, Vogel- en Habitatrichtlijn).
- Handboek Natuurmonumenten en informatie terreinbeherende instanties.

Kaart 1. Actuele natuur- en landschapswaarden

Op deze kaart komen de voor de actuele natuur- en landschapswaarden belangrijkste landschapselementen (bouwstenen) te staan: waar zijn de belangrijkste elementen, welk soort elementen, en welke kwaliteit hebben ze. Voor de natuurwaarde is het van belang drie soorten elementen te onderscheiden, die een eigen flora en fauna hebben, en waarvan de ecologische waarde toeneemt als ze ieder voor zich een samenhangend netwerk in het landschap vormen:

- Dekking biedende elementen waarin dieren een groot deel van het jaar schuil- of broedgelegenheid kunnen vinden. Dit is voor zowel grote dieren als reeën en roofvogels, als voor kleine dieren zoals insecten van belang. Hieronder vallen alle houtige elementen maar ook in de winter overstaande ruitjes of rietkragen.
- Kruidachtige elementen die op zijn minst in een deel van het jaar een belangrijke voedselbron kunnen vormen voor veel dieren. De waarde is meer dan gemiddeld als er een gevarieerde flora voorkomt, die weer voedsel vormen voor verschillende dieren (als bladen en stengels, maar ook

nectar en stuifmeel in de bloemen zaden en vruchten). Het gaat dus om begroeiingen met veel wilde planten zoals slootkanten, wegbermen, maar ook bloemrijke (beheers)graslanden.

- Natte elementen waar minstens in een deel van het jaar water staat (b.v. poelen, sloten en beken). Deze elementen bieden leefgebied voor waterplanten en -dieren en drinkwater voor dieren uit kruiden en dekkingselementen. De waarde is groter als er het gehele jaar water staat van redelijke diepte, want bij droogvallen of volledig bevroren van al het water (amfibieën!) komt een groot deel van het waterleven om.

Dekking, kruiden en natte elementen worden in drie verschillende kleuren op de kaart ingetekend (resp. groen, geel en blauw). Veel elementen kunnen worden overgenomen van de topografische kaart: alle houtige en alle natte kunnen direct worden overgenomen; sloten/wegbermen moeten worden ingedeeld in de drie typen. U vult dit aan met kennis uit uw eigen groep over waar zich ruigtes, rietkragen en braakliggende percelen of percelen met beheersovereenkomst bevinden.

Tevens geeft u met 1 of 2 sterren aan welke elementen een meer dan gemiddelde kwaliteit hebben. Dit kan vanwege twee redenen:

- Beheer: grote omvang en goede onderhoudstoestand (zie toelichting per element hieronder; desgewenst kan dit verder worden uitgewerkt met behulp van beheersadviezen in het Handboek Agrarisch Natuurbeheer of lokale inventarisaties).
- Bijzondere natuur: voorkomen van grote soortenrijkdom aan flora of fauna, van relatief zeldzame soorten of soorten die bijzondere aandacht in het gebiedsnatuurplan krijgen. Hiervoor is kennis uit inventarisaties en van natuurclubs nodig. Noteer ook waarom deze sterren worden geplaatst (om welke soorten gaat het).

Desgewenst kunnen specifieke elementen die voor uw gebied van speciaal belang zijn, met verschillende symbolen, lijnen of arceringen worden aangegeven. De onderstaande indeling kan daarbij een leidraad en geheugensteun zijn. Geef elementen buiten het plangebied globaal aan, b.v. grotere elementen zoals natuurterreinen, dorpen e.d.

A. Geef de begrenzing van het gebied aan waarvoor u het gebiedsnatuurplan wilt maken.

B. Geef de dekkingselementen aan met groen, en maak m.b.v. eventueel verschillende symbolen of arceringen een onderverdeling en voeg sterren toe voor bijzondere kwaliteit:

- Opgaand hout: bomen en struiken hoger dan 5 meter (b.v. houtwallen, houtsingels, bomen-groepen, lanen, knotwilgen, bosjes, boomgaarden, erfbeplanting). Kwaliteitsster voor beheer: minimale breedte 3 meter en uitgerasterd.
- Struweel: bomen en struiken lager dan 5 meter (b.v. wilgenstruweel, heggen, lage erfbeplanting). Kwaliteitsster voor beheer: minimale breedte 3 meter en uitgerasterd en eens per 5-10 jaar teruggezet.
- Ruigtes: begroeiing met lage struiken zoals braam of meer dan 1 meter hoge kruiden en grassen, die ook deels in de winter blijven staan (b.v. overhoekjes, moerasvegetaties, rietkragen). Kwaliteitsster voor beheer: minimale breedte 3 meter en uitgerasterd en eens per 2-5 jaar gemaaid (niet jaarlijks, maar wel onderhoud).

C. Geef de kruidenelementen aan met geel en maak m.b.v. eventueel verschillende symbolen of arceringen een onderverdeling en voeg sterren toe voor bijzondere kwaliteit

- Permanente grasachtige begroeiing met kruiden, zoals wegbermen, slootkanten, graslanden of randen hiervan onder een beheersovereenkomst. Kwaliteitsster voor beheer: geen begrazing en bemesting en maaien tot 15 juni; en 1 tot 2 keer per jaar maaien en afvoeren van maaisel.
- Tijdelijke kruidenrijke begroeiing met voornamelijk akkerkruiden en/of groenbemestingsgewassen, zoals braakliggende akkers of akkerranden of akkerranden met een beheersovereenkomst. Kwaliteitsster voor beheer: minstens 4 maanden in groeiseizoen geen bewerkingen en geen of hooguit pleksgewijs toepassen van bestrijdingsmiddelen.

- Overige akkers of weilanden die vogelrijk zijn: meer dan gemiddelde dichtheid van weidevogels of pleisterplaatsen van trekvogels en wintergasten zoals eenden, ganzen of zwanen. Kwaliteitsster voor weidevogelbeheer: nestbescherming of geen beweiding/geen bemesting en geen maaien tussen 1 maart en 15 juni. Kwaliteitsster voor trekvogels en wintergasten: perceel met gras, groenbemester of gewasresten aan de oppervlakte gedurende de winter tot 1 maart.
- D. Geef de natte elementen aan met blauw, eventueel en maak m.b.v. eventueel verschillende symbolen of arceringen een onderverdeling en voeg sterren toe voor bijzondere kwaliteit
- Permanent waterhoudende elementen van minstens 0.5 m diepte, niet verbonden met andere wateren, zoals poelen, vijvers. Kwaliteitsster voor beheer: oeverzone voor minstens de helft uitgerasterd en minstens aan een zijde houtige beplanting en waterplanten in 25% tot 75% van het water aanwezig (niet te weinig en geen woekering).
  - Permanent waterhoudende elementen van minstens 0.5 m diepte, in verbinding met andere wateren, zoals sloten, beken, kanalen. Kwaliteitsster voor beheer. waterplanten in 25% tot 75% van het water aanwezig (niet te weinig en geen woekering).
  - Ondiepe en tijdelijk droogvallende wateren zoals kleinere sloten, greppels, moerassige overhoeken. Geen kwaliteitsster voor beheer. Deze elementen zijn echter wel van belang voor eventuele uitbreiding van het permanent water en voor aangrenzende kruidenbegroeiing.
- E. Desgewenst kunnen ook cultuurhistorische elementen die nog niet in bovenstaand rijtje passen worden aangegeven in een extra kleur, zoals waardevolle bouwwerken, aardkundige en archeologische waarden. Sommige gemeenten of provincies hebben gedetailleerd kaartmateriaal hierover.

Kaart 2. Potentiële natuur- en landschapswaarden

In sommige delen van het gebied zijn de potenties hoger dan in andere. Als er reliëf in het gebied aanwezig is, geeft dat een extra kwaliteit aan de landschappelijke beleving. Variatie in reliëf, grondsoort en waterstand kan ook leiden tot hogere natuurwaarde doordat planten en dieren kunnen voorkomen die speciale omstandigheden vereisen. Zo veroorzaakt reliëf extra variatie in opwarming (noord- en zuidhelling) en in vochtbeschikbaarheid (hoog en droog, nat en dras). Hogere natuurwaarde komt alleen tot uiting als de variatie niet teniet wordt gedaan door overheersende maatregelen zoals diepe ontwatering, overbemesting en intensief grondgebruik. De volgende locaties hebben een hoge potentie en worden daarom op een aparte kaart vermeld, in verschillende kleuren, eventueel onderverdelen met aparte symbolen/arceringen.

- a. Geef in blauw aan de gebieden met kwel of een hoge grondwaterstand (de 1 of 2 laagste grondwatertrappen die op de bodemkaart van het gebied zijn te vinden; kwelgebieden kunnen staan op kaarten van waterschappen of natuurinventarisaties);
- b. Gebieden/elementen met reliëf zoals glooiingen, steilranden, beekdal en dergelijke (topografische kaart);
- c. Gebieden met een weinig voorkomende grondsoort (b.v. leemopduikingen, lokale veenplekken), of de overgangen tussen twee duidelijk verschillende grondsoorten (b.v. van zand naar veen). U kunt een standaard bodemkaart 1:50.000 gebruiken. Deze is volledig maar nogal gedetailleerd en moeilijk te interpreteren. Gemeenten, provincies of natuurbeheerinstanties hebben mogelijk globalere kaart van grondsoorten;
- d. Desgewenst kunnen ook vroegere vindplaatsen van zeldzame of karakteristieke dier- en plantensoorten op de kaart worden aangegeven, indien die bekend zijn en relevant zijn voor het streefbeeld.

Kaart 3. Knelpunten

Alle vormen van grondgebruik, bebouwing en beplantingen bepalen samen het karakter van het landschap en de natuurwaarde. Op kaart 3 geeft u de belangrijkste activiteiten en bebouwing aan die vaak een negatieve invloed hierop hebben doordat ze het streekeigen landschap aantasten, verstorend werken op flora of fauna (stank/lawaai/licht/verkeer/barriere in verspreiding), en/of omschakeling naar natuur- en landschapsproductie extra moeilijk maken (kapitaalsintensief, hoge kosten). In welke mate ze werkelijk negatief zijn hangt echter af van het streefbeeld.

De volgende elementen worden in verschillende kleuren aangegeven, gebaseerd op stafkaarten en eigen kennis van het gebied:

- Infrastructuur: provinciale en rijkswegen, spoorwegen, kanalen en rivieren.
- Bebouwing: bebouwde kommen, bedrijventerreinen, grote intensieve veehouderijen, glastuinbouw.
- Gebieden voor intensieve recreatie (verblijfsrecreatie zoals campings, huisjesparken; grotere voorzieningen voor dagrecreatie zoals zwembaden, attracties, golfterreinen).
- Intensieve teelt: boom- en sierteelt, vollegrondsgroenteteelt, bloembollenteelt.

Interpretatie van de kaarten

Het belang van alle in kaart gebrachte elementen hangt sterk af van de nader uitwerking van de doelen: ligt de nadruk op landschap of natuur, op zeldzame, veeleisende dieren en plantensoorten of op meer algemene "belevingsnatuur". Hieronder volgen een aantal tips bij de interpretatie van kansen en knelpunten.

1. *Vergelijk in welke delen van het gebied veel en waar weinig actuele en potentiële waarde is (veel of weinig kleur op kaarten 1 en 2).* Voor sommige soortengroepen van planten en dieren zijn er indicaties van groottes van leefgebieden die noodzakelijk zijn om deze soorten op langere termijn in stand te houden.

2. *Ga na of verschillende elementen of leefgebieden ruimtelijk met elkaar zijn verbonden.*

Veel diersoorten, maar ook plantensoorten (vooral via zaden of vruchten) kunnen zich moeilijk verplaatsten buiten hun eigen biotoop. Daarom is het belangrijk na te gaan in hoeverre de elementen in kaart 1 (hoofdindeling) met elkaar verbonden zijn of juist zijn geïsoleerd. Sommige diersoorten stellen eisen aan een combinatie van verschillende biotopen (b.v. steenuil broedt in bomen, zoekt voedsel in grasland; kikkervisjes leven in het water, volwassen kikkers leven een groot deel van het jaar op land). Voor sommige soortengroepen van planten en dieren zijn er indicaties hoever leefgebieden maximaal uiteen mogen liggen om deze soorten op langere termijn in stand te houden. Een zeer globale indicatie voor isolatie is een afstand van meer dan 150 meter van een ander element van hetzelfde type (zie tabel hieronder).

3. *Ga na welke aansluiting er is op natuurgebieden binnen en buiten het doelgebied.* Aansluiting op vergelijkbare biotopen buiten het doelgebied kan de natuurwaarde in het gebied verhogen en uitwisseling tussen deze natuurgebieden verhogen (interessant voor beheerders van deze gebieden).

4. *Ga na welke aansluiting er is op recreatiegebieden binnen en buiten het doelgebied.* Aansluiting hierop maakt het landschap toegankelijk en beleefbaar voor de recreant en biedt mogelijkheden voor wandel- en fietsroutes. Mogelijk levert dit medefinanciering voor de aanleg.

5. Ga na of er knelpunten op kaart 3 zijn aangegeven tussen (mogelijk) te verbinden gebieden. Voor dieren die niet kunnen vliegen (zoals amfibieën, zoogdieren, sommige insectengroepen) zijn drukke wegen een belemmering. Dieren die daarbij ook niet kunnen zwemmen hebben ook een probleem bij grotere wateren. Bebouwing en intensief grondgebruik staat een aantrekkelijk landschap vaak in de weg. Voor al deze gevallen zijn technische oplossingen denkbaar (zoals dassentunnels, uitkopen bedrijven), maar het vergt een uitgebreide maatschappelijke afweging of deze wenselijk zijn, en de kosten zijn meestal hoog. Probeer dus verbindingen te kiezen met een minimum aan dergelijke knelpunten.

6. Ga na welke bereidheid er is bij eigenaars en gebruikers van de grond om deel te nemen aan uitvoering van een plan. De volgende vormen zijn te onderscheiden, waarvan het belang afhangt van de doelen:

- Beheer van punt- en lijnvormige natuurelementen
- Natuurgericht beheer van vlakvormige elementen (akkers of grasland)
- Aanleg van nieuwe lijn- of vlakvormige elementen
- Uitrust of verkoop van grond
- Beheer op gronden die de boer nu nog niet in gebruik heeft.

Eventueel kan als voorbereiding op de ontwerpkaart een kaart met belangrijkste kansen en bedreigingen op basis van bovenstaande punten worden gemaakt.

Voorbeelden van ecologische verbindingen

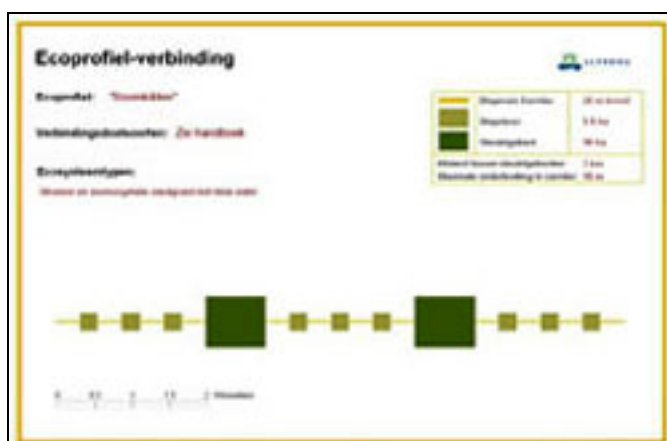
Iedere dier maar zelfs ook planten stellen eisen aan de omvang van hun leefgebied, de afstand tussen leefgebieden (voor verspreiding en uitwisseling) en de kwaliteit van de verbindingen. Voor iedere soort is dat anders. In het Handboek Robuuste Verbindingen (Alterra, 2001) staan een aantal voorbeelden uitgewerkt van hoe verbindingen voor een aantal soorten er in ideale situatie uit zouden moeten zien. Verbindingen die hieraan niet voldoen maken het voorkomen van soorten niet onmogelijk, maar wel moeilijker. Daarbij worden onderscheiden:

- sleutelgebieden - meer permanente leefgebieden
- stapstenen - tijdelijke of kleine leefgebieden die kunnen helpen de afstand tussen sleutelgebieden te overbruggen
- dispersiecorridors - stroken waarlangs soorten zich kunnen verspreiden (zoals opgaande begroeiing voor een das, een sloot voor een vis)
- Deze corridors moeten zoveel mogelijk een aaneengesloten verbinding vormen, per soort is aangegeven over welke afstand een soort een ongeschikt gebied nog redelijk kan overbruggen.

Tabel: voorbeelden van eisen aan ecologische verbindingen

soort	biotooop	sleutel- gebied		stapsteen		dispersiecorridor	
		grootte (ha)	max. afstand ertussen (km)	grootte (ha)	max. afstand ertussen (km)	breedte (m)	maximale onder- breking (m)
boom- kikker	struweel en zoom- vegetatie met klein water	56	2	5,5	0,5	25	50
dwerg- muis	grasland, bos, struweel, zoom- vegetatie	5	2	1	0,5	25	50
kamsa- laman- der	grasland, struweel met klein water	5	0,5	niet nodig		70	10
koningin- nepage	struweel en zoomvegetatie	300	11	30	3	niet nodig	
kleine mod- derkruui- per	gras, moeras of bos met water	corridor vol- doende		corridor voldoende		25	0
das	struweel, zoom- vegetatie	3000	30	300	7,5	100	100

Bron: Alterra, 2001

Bron: Alterra, 2001

Bronnen

Alterra, 2000. West Zeeuwsch-Vlaanderen op de kaart van Nederland. Gebiedscommissie West-Zeeuwsch Vlaanderen.

Alterra, 2001. Handboek robuuste verbindingen. Voorlopige versie. CR-ROM.

Groene Hart Cultuurlandschappen. Provincie Zuid-Holland, provincie Utrecht.

Handboek Agrarisch Natuurbeheer, 2000. Landschapsbeheer Nederland.

Landschapsbeheer Nederland, 2001. Een standaard voor een kort bedrijfsnatuurplan.

Landschapsplan Alblasserwaard/Vijfheerenlanden. 1998. Provincie Zuid-Holland, project Alblasserwaard/Vijfheerenlanden, Den Haag.

Monitoring Convenant Alblasserwaard/Vijfheerenlanden, 1998. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.

Stortelder, A.H.F., K.W. van Dort & J.H.J. Schaminee, 1999. Het beheer van bosranden. KNVV uitgeverij.

Stichting de Nieuwe kaart van Nederland, 2000-2002.